„Nu datorez nimănui nimic, nici material, nici moral" – rememorări cu tenorul CORNEL STAVRU

(Costin Popa – 6 august 2010)

Cornel Stavru în PAIAŢE

Stimate maestre, vă propun un interviu în care, în afară de cunoscutele coordonate ale importantei şi apreciatei dvs. cariere, să devoalăm cititorilor şi câteva elemente biografice. Iată, numele dvs. are rezonanţe greceşti. Care sunt rădăcinile?

Sunt pe jumătate grec, după mamă, dar şi numele de Stavru, care vine din partea tatălui, are tot rezonanţe greceşti. După cum se ştie, Stavros înseamnă cruce şi Stavru, ca genitiv, înseamnă „al crucii". Deci dacă numele ar fi fost românizat, ar fi devenit Cruceanu. Mama era grecoaică, rezidentă în cartierul Fanar din Istanbul, unde exista o comunitate greacă foarte mare şi importantă.

Bunica mea maternă, care provenea dintr-o familie grecească numeroasă, se măritase la Istanbul. Pe bunicul meu matern nu l-am cunoscut pentru că bunica a divorţat de el destul de tânără. De fapt, a fost divorţată de... familie pentru că bunicul meu, despre care am aflat că era un om de afaceri prosper şi un bărbat foarte frumos, era foarte controversat ca om. Şi atunci, familia bunicii a obligat-o pur şi simplu să divorţeze şi să-şi reia numele de fată, Kiriazi. Însă mama şi-a păstrat numele bunicului meu, care se chema Dulcaridis. Nume pur greceşti, rădăcini greceşti. Să vă mai dau un amănunt. Mama nu era născută la Istanbul. Bunicul meu făcea dese călătorii de afaceri în Egipt şi a luat-o cu el pe bunica, în momentul sarcinii foarte avansate, aşa că a născut la Alexandria. Bunica îmi povestea că l-a văzut la Alexandria, în spectacol, pe Enrico Caruso. Era impresionată cum protipendada engleză îi arunca bijuterii pe scenă, la sfârşitul ariilor.

Ce vremuri! Cum au ajuns părinţii dvs. în România?

Mama a fost născută în 1900 şi a venit cu totul întâmplător aici. În anii dinaintea primului război mondial se făceau curse săptămânale cu vaporul, dus-întors, între Constanţa, Istanbul şi Pireu. La Constanţa, bunica mea maternă avea o soră măritată cu un om de afaceri, tot grec. În iunie 1916, bunica şi mama au hotărât să facă o vizită familiei. Numai că în august, România a intrat în război împotriva Puterilor Centrale, deci şi a Turciei. Cursele de vapor s-au anulat şi ele au rămas blocate la Constanţa. Iar când trupele turceşti au ocupat Dobrogea, s-au refugiat la Brăila. După război, nu s-au mai întors niciodată la Istanbul. Mama l-a cunoscut pe tata şi în 1922 s-a căsătorit la Constanţa. Aşa am apărut eu, născut la Constanţa în 31 august 1929.

Tatăl?

Şi el are pregătire grecească, pentru că a făcut liceul grec de la Salonic, deşi era albanez din satul Boboşciţa, de lângă Korcea, un oraş din sud, din care era originar şi scriitorul Victor Eftimiu. Făceau parte dintre albanezii creştini. Tot sudul Albaniei era creştin ortodox, spre deosebire de restul ţării, care era de religie musulmană. Bunica paternă era aromâncă. Deci, dacă vreţi, sunt o mixtură absolut balcanică între grec, albanez şi macedonean.

Vorbiţi-mi despre educaţia grecească a tatălui?

S-a rezumat la liceul terminat la Salonic, vorbea foarte bine greceşte când a venit în România. Când a cunoscut-o pe mama, în casă se vorbea greceşte, limbă pe care am învăţat-o şi eu, încă de mic. Ca să mai completez, am făcut primele trei clase la şcoala grecească din Constanţa. Mama a insistat să fac şi liceul grec, dar tata s-a opus. A dorit să urmez liceul teoretic românesc. Ca să fiu mai pregătit pentru examenul de admitere la liceul Mircea cel Bătrân, clasa a IV-a primară am făcut-o la şcoala românească. Era chiar alături de casa noastră, în centrul Constanţei.

Exista acolo o comunitate greacă mare?

Da, importantă şi serioasă. Mama, la mijlocul anilor '30, a fost chiar preşedinta Comunităţii Elene din Constanţa, deci era o persoană foarte marcantă, cu o activitate prodigioasă.

Să-i spunem numele...

Dna Eli Stavru, născută Dulcaridis. Şi cred că mai am prin albumul vechi de familie o fotografie a ei alături de marele politician grec Elefterios Venizelos, pe atunci prim-ministru liberal şi de profesorul Nicolae Iorga, la o masă la Clubul Elpis - adică Speranţa – al Comunităţii Elene din Constanţa. Şi naşul meu de botez, Constantin Dalas, a fost alt personaj important, şeful Comunităţii Elene din Bucureşti. A emigrat în 1947 în Grecia, alături de foarte mulţi greci, care simţeau apropierea comunismului. A murit demult. Dar ţin minte că, în anii '30, veneam la el de fiecare dată în vacanţa de Paşti. Mă ducea la biserica greacă de pe Bd. Pache Protopopescu, unde la slujbă venea ambasadorul Greciei îmbrăcat în costum de diplomat cu fireturi şi toată protipendada Comunităţii Elene din Bucureşti.

Când v-aţi mutat în Bucureşti?

În 1941. Tata a fost adus în Capitală de afaceri, cunoscuse un alt grec cu care era partener şi pe urmă am cam rupt legăturile cu Constanţa. În orice caz, îmi amintesc că prin 1936, mama m-a dus la inaugurarea oficială a Hotelului Rex din Mamaia.

Mai aveţi rude în Grecia?

În momentul de faţă, nu. Exista o vară primară a mamei, Anna Mitsakopolous, născută în 1940. Am cunoscut-o în anii '70, când mergeam des la Atena, unde am cântat foarte mult. O vizitam, avea un apartament foarte frumos. Mai am nişte veri de gradul II, care trăiesc în Noua Zeelandă. Cum spuneam, în 1947 cetăţenii greci au plecat fie în ţara lor, fie mai departe, în Statele Unite sau Noua Zeelandă.

Anii formării

Stimate maestre Cornel Stavru, am vorbit despre primii ani de şcoală, despre liceu. Ce a urmat după aceea în pregătirea începutului carierei pe care, cu mare succes, aţi desfăşurat-o pe scena Operei din Bucureşti?

După ce ne-am mutat în Bucureşti, am continuat la Liceul Mihai Viteazul. După aceea, la cererea tatălui meu, am urmat Facultatea de Poduri şi Tuneluri din cadrul Institutului de Căi Ferate. În 1952 am obţinut diploma de inginer şi am profesat un an şi jumătate.

Dar mergeaţi la Operă în acest timp...

Da, încă din 1942, dus de prieteni, de colegi de liceu deveniţi prieteni, cum au fost Sorin Bottez, care era cu un an mai mic decât mine, sau fraţii Enescu - George (coincidenţă de nume) în an cu mine şi Teodor, mai mare, care a ajuns mai târziu şi director al Muzeului Naţional. Şi Sorin Bottez, şi Teodor Enescu au fost închişi în epoca comunistă. Aşadar, ei mi-au făcut cunoştinţă cu Opera, cu muzica simfonică, dar eu m-am ataşat mai mult de teatrul liric. Ajunsesem fani şi mergeam de 4-5 ori pe săptămână la spectacolele de pe cheiul Dâmboviţei, la fostul teatru Regina Maria, care ulterior s-a demolat. Acolo funcţiona Opera, unde-i admiram pe cei mai mari, Emil Marinescu, Şerban Tassian, Dinu Bădescu, Valentina Creţoiu, Petre Ştefănescu Goangă, Egizio Massini. Cine putea să creadă că-mi vor deveni colegi peste un număr de ani?

Cum v-aţi apropiat de cultivarea vocii?

În liceu am început să cânt la serbări, mai întâi în cor, apoi ca solist. Ştiam nişte canţonete foarte la modă din repertoriul marelui bariton italian Gino Bechi, apoi **Prologul** din **Paiaţe**, deci mă consideram bariton. Cred însă că eram tenor care nu avea încă pus la punct registrul înalt. Cu greu luam şi nota acută de La bemol din **Paiaţe** dar, mă rog, aveam o voce. Am continuat şi în facultate, exista un cor organizat de un profesor de limba rusă, care mi-a spus: „Dumneata ai glas, de ce nu vrei să iei lecţii? Probabil că nu vei ajunge cântăreţ, doar aşa, pentru dumneata. Te duc la o profesoară, o fostă cântăreaţă rusă care ia preţuri modice." Aşa am ajuns să studiez cu dna Alexandra Gvozdeskaia, care avea pe atunci 70 de ani – a trăit până la 90, o femeie vioaie, pasionată de... gimnastică. Am constatat mai târziu că acolo veneau Zenaida Pally, Maria Crişan, Venera Rogozea, cântăreţe cu care, mai târziu, m-am întâlnit pe scenă. Cine putea să-şi închipuie la ora aceea? În paralel, începusem să intru în cercurile de vocalişti, mă împrietenisem, nu mai ştiu cum, cu Magda Ianculescu, pe care o vizitam în str. Popa Savu. Am întâlnit acolo un asistent la arhitectură, Dorel Ionescu, mare fan de operă şi puţin exaltat, cum există mulţi în lumea noastră. În mai 1953, m-a luat de mână şi mi-a spus că trebuie să cânt la concursul tinerilor solişti, pregătitor Festivalului Internaţional al Tineretului şi Studenţilor, care urma să aibă loc la Bucureşti un an mai târziu.

V-aţi decis?

Da. Eu ştiam doar două arii de operă, **Recondita armonia** din Tosca şi **Amor ti vieta** din Fedora. Se cerea numai o arie de operă, un cântec de mase, un marş patriotic sau de partid, cum era pe atunci şi un cântec popular. Nici gând să am aşa ceva în repertoriu. Atunci Dorel Ionescu a intervenit la maestrul Ionel Tudoran care era în relaţii foarte bune cu maestrul Petre Ştefănescu-Goangă, preşedintele comisiei. L-a rugat să mă primească în concurs doar cu ce ştiam. Şi maestrul Tudoran, fără să mă cunoască, fără să mă audă, a vorbit cu maestrul Goangă, care a fost de acord. La prima etapă am cântat cele două arii, dar pentru etapa a doua a trebuit totuşi să pregătesc un marş şi un cântec de Tiberiu Brediceanu, pe lângă aria din **Paiaţe**. Am avut succes mare de public şi am luat Premiul al III-lea, cum avea să fie şi la festivalul propriu-zis. Fusesem singurul amator din concurs. Cântaseră acolo Lucia Stănescu, Ion Piso, David Ohanesian, Octav Enigărescu, Maria Crişan, Nicolae Herlea, Valentin Teodorian, Magda Ianculescu, toţi cei care urmau să devină generaţia de aur de mai târziu. Imediat după aceea, a venit o propunere de la lt-col Dinu Stelian pentru angajarea ca solist la Ansamblul Armatei. Acest lucru s-a întâmplat în aprilie 1954. Aşa am devenit profesionist şi am funcţionat acolo 4 ani

Primele mari succese

Aţi continuat studiul...

Bineînţeles, tot cu dna Gvozdeskaia şi în 1955 câteva luni doar – pentru că s-a stins în toamna acelui an– cu reputatul profesor Aurel Costescu-Duca...

... cu care lucraseră Ohanesian, Enigărescu, Herlea...

... şi Aurel Neagu, un coleg de-al meu care s-a stabilit ulterior la Geneva. Cât timp am fost solist la Ansamblul Armatei şi chiar după aceea, am luat lecţii cu bas-baritonul Alexandru Colfescu, pe care îl consider profesorul meu de bază.

Cum a fost debutul?

Am avut oportunitatea să cânt câteva opere în concert cu Ansamblul Sfatului Popular al Capitalei. Dirijor şi director artistic era exigentul Emanoil Elenescu. M-a ascultat pentru opera Cavalleria rusticana cu care voia să inaugureze ciclul concertelor şi m-a ales să cânt rolul Turiddu pe care îl ştiam pe dinafară în limba italiană. Cum şi când l-am învăţat, să nu mă întrebaţi! Doar mi-a cerut să-l pregătesc în româneşte. Mi-am făcut astfel debutul ca solist de operă în 9 decembrie 1956. Tot cu ansamblul bucureştean am cântat **Trubadurul**, **Otello**, **Paiaţe**.

Repertoriu foarte greu.

Extrem. Mai ales **Otello**, o nebunie să cânt aşa ceva la 27-28 de ani. Numai că interpretarea rolului Otello mi-a adus şi angajarea la Operă, pentru că la concertul de la Ateneul Romîn era prezent şi maestrul Alfred Alessandrescu. Urmărea cu partitura în faţă. Dorea să găsească un tenor pentru **Maeştrii cântăreţi din Nürnberg**. A pus ochii pe mine şi la 10-11 zile după ce cântasem **Otello**, am fost chemat la telefon şi invitat să discut cu direcţiunea în legătură cu angajarea mea la Operă. Director era maestrul Constantin Bugeanu. I-am spus că pot veni dar ţin să rămân cu jumătate de normă la Ansamblul Armatei. A fost de acord şi am intrat în Operă la 11 februarie 1958. Între timp, în 1957, am mai luat un premiu, al II-lea, la ediţia moscovită a Festivalului Internaţional al Tineretului şi Studenţilor. Mi l-a înmânat preşedintele juriului internaţional, care era legendarul tenor Tito Schipa. Vă închipuiţi ce emoţie am avut?!

Roluri de mare calibru

De atunci a început o carieră deosebită, până în 1984...

... când am ieşit la pensie, dar în ultimii doi ani şi ceva am fost şi director artistic al Operei, perioadă în care nu am mai apărut pe scenă.

Până la angajarea pe prima scenă lirică naţională aţi mers ascendent, din succes în succes.

Am avut cronici laudative. Concertele au prins foarte mult la publicul doritor de operă, care umplea Ateneul până la refuz. Explicaţia era simplă. Opera Română se mutase în actualul sediu, îşi refăcea repertoriul şi nu reluase acele titluri.

Aproape 26 de ani de prezenţă pe prima scenă naţională, în ţară şi străinătate! Să-i rememorăm coordonatele...

Momentul angajării la Operă a coincis cu prima repetiţie muzicală cu maestrul Egizio Massini şi de regie cu maestrul Jean Rânzescu pentru opera **Trubadurul**. O cântasem în concert, deci o stăpâneam perfect. Era producţia care a avut premiera în 18 aprilie 1958 şi care a figurat pe afiş zeci de ani, înlocuită fiind de câteva stagiuni cu „celebra” montare a lui Hausvater.

Simt ironia şi nu pot să nu vă dau dreptate. Este una din marile nerealizări de acum ale Operei Naţionale.

Aşa este. Ca dovadă, nu se mai reprezintă.

Ar fi bine dacă montarea ar fi cauza. Dar mi-e teamă că jumătate din motivele abandonării producţiei vine din lipsa unui tenor dramatic pentru rolul Manrico.

Deşi, după cum bine ştiţi, în ultimul timp e admis cam orice.

Bun, asta este cu totul altă discuţie.

Am intrat în **Trubadurul**, titlul pe care l-am cântat cel mai mult, deşi nu pot să spun că-mi era cel mai drag. Îl mai interpreta maestrul Dinu Bădescu – care făcuse premiera cu uriaş succes – dar care nu a participat la multe spectacole pentru că era foarte solicitat în provincie.

Manrico, unul din marile dvs. roluri, alături de...

Otello, Tannhäuser...

Aţi reluat Otello mai târziu, în spectacol.

Da, în 1968, după plecarea din ţară a maestrului Garbis Zobian, cu care nu mă puteam compara. Avea vocea cea mai adecvată pentru rolul maurului. Era unul din cei doi tenori pur dramatici pe care i-a avut ţara noastră. Celălalt era Nicu Apostolescu. Zobian a fost un mare Otello, prin temperament şi trăire. Cum nu mai era nimeni care să cânte rolul, am intrat. M-a pregătit maestrul Rânzescu, am lucrat şi cu Vasile Calomfirescu care era un secondant extraordinar. Asistentul de regie ideal.

Când aţi debutat în Tannhäuser?

În 1970. A fost un personaj pe care l-am iubit foarte mult, alături de celelalte roluri wagneriene cântate pe scenă, Walther von Stolzing din **Maeştrii cântăreţi din Nürnberg**, Siegmund din **Walkiria** sau în concertele în care am interpretat fragmente mari din **Tristan şi Isolda**, **Parsifal**. **Walkiria** am cântat-o şi în concert.

Eroi din repertoriul italian?

Încep înşiruirea cu Riccardo din **Bal mascat** şi Don Carlos din opera omonimă verdiană pentru care am făcut şi premiera în 1966. Era ediţia în 5 acte, cu tabloul Fontainebleau inclus.

Versiune foarte grea...

... şi destul de incomodă pentru un tenor cu voce mai „plină" cum eram eu. Acest prim tablou este liric şi puţin mai înalt ca ţesătură de glas. Dar, din fericire - dacă vreţi - la ediţia 1967 a Festivalului George Enescu a venit celebrul dirijor Alberto Erede care a dorit versiunea în 4 acte. Şi aşa a rămas.

Decizia a fost discutabilă, toate teatrele mari din lume au început acum să revină la ediţia în 5 acte. Iată că noi am fost precursori. Continuaţi, vă rog, enumerarea.

Cavalleria rusticana, Paiaţe, Tosca, Turandot, Ernani în concert, **Andrea Chénier** în concert şi pe scenă. Apoi **Fidelio, Carmen, Ion Vodă cel Cumplit** (am imprimat rolul Ieremia şi am cântat în spectacol rolul Sbierea), **Bălcescu, Dragoste şi jertfă, Horia, La seceriş** (concertant). Am cântat şi multă muzică vocal-simfonică.

Îmi exprim şi cu acest prilej regretul că **Andrea Chénier** şi **Ernani**, înregistrate în concertele de la Sala Radio, nu au fost gravate pe disc deşi imprimările sunt în proprietatea Societăţii Române de Radiodifuziune.

Nu sunt optimist, cred că multă vreme de aici înainte nu vor fi transpuse pe disc, nu ştiu motivul. Nu văd ce impediment, inclusiv financiar, ar fi fost dacă se editau două opere în 500 de exemplare.

Andrea Chénier, o înregistrare cu totul remarcabilă în care aţi cântat alături de Nicolae Herlea şi Maria Slătinaru-Nistor. Mare succes de public, eram în sală.

Şi în rolurile mici fuseseră distribuiţi artişti de mare valoare. Temnicerul era maestrul Nicolae Secăreanu, Zenaida Pally - bătrâna Madelon, Corneliu Fânăţeanu - Incredibilul, Dorothea Palade - Bersi, Mihaela Mărăcineanu - Contesa de Coigny. Nu mai vorbesc de Dan Zancu, Eduard Tumagian. O distribuţie de mare ţinută. În paralel cu pregătirea concertului s-a făcut şi imprimarea specială de studio. **Ernani** a fost o înregistrare live, tot cu o distribuţie de prestigiu, în care am cântat alături de Eugenia Moldoveanu, Octav Enigărescu, George Crăsnaru.

Ambele dirijate de maestrul Carol Litvin.

Foarte bun.

Au existat roluri pe care vi le-aţi fi dorit?

Sigur. Lohengrin, pe care l-am pregătit foarte bine dar când era să fiu distribuit, regizorul – care era o personalitate foarte importantă, Jean Rânzescu - a spus că sunt mic de statură. Dar asta nu l-a împiedicat ca, după mai puţin de 3 ani, să-mi ofere rolul titular din **Tannhäuser**, în care nu mai eram... mic. Bănuiesc că atunci, pe la 40 de ani, am mai... crescut câţiva centimetri şi m-a distribuit. Mi-aş fi dorit **Lohengrin** dar şi **Aida**, pentru că orice tenor spint îşi doreşte să cânte Radamès.

Îmi amintesc că îmi spuneaţi cândva că aţi pregătit rolul.

Da. Altă partitură pe care am studiat-o aproape integral a fost cea a lui Gherman din **Dama de pică**. Am avut o oportunitate în 1963 pentru că atunci Opera din Bucureşti a făcut un turneu la

Paris şi trebuia să se meargă cu **Oedipe, Bărbierul din Sevilla şi Dama de pică**. Eu şi cu Octavian Naghiu am început să pregătim opera lui Ceaikovski în limba rusă. Când, dintr-o dată, toate au luat o altă turnură şi în locul **Damei de pică** s-a mers cu **Cavalerul rozelor**. Nu ştiu de ce. Proiectul a căzut. De fapt, **Dama de pică** nici nu s-a mai reprezentat la noi. Gherman era un rol care cred că ar fi fost pe temperamentul meu. Am convingerea că aş fi putut să fac un personaj valabil. Sigur că veneam după doi mari cântăreţi-actori, Garbis Zobian şi Dinu Bădescu. Garbis era foarte greu de atins datorită fiorului artistic pe care ţi-l transmitea. Poate mai puţin a părţii muzicale.

Trebuia să rezişti la unele spectacole mai slabe dar...

... altele erau formidabile. Era vocea de tenor dramatic pur, de Heldentenor, dacă vreţi. De multe ori m-am gândit că dacă, după **Otello, Dama de pică şi Paiaţe**, făcea cei doi Siegfried din **Tetralogia** wagneriană şi Tristan, era tenor mondial.

Cornel Stavru în TOSCA

Cornel Stavru în OTELLO

David Ohanesian şi Cornel Stavru în PAIATE

Cornel Stavru în CARMEN

Cornel Stavru în BAL MASCAT

Cornel Stavru în DON CARLO

Succesele internaţionale

Maestre Cornel Stavru, vă propun să vorbim acum despre cariera internaţională. Să începem cu spectacolele din Grecia.

Prin intermediul baritonului Dan Iordăchescu, la sfârşitul anilor ’60, l-am cunoscut pe maestrul Nicolae Astrinidis, un muzician excelent, dirijor, pianist şi compozitor. Acompaniase timp de 20 de ani instrumentişti mari, precum violoncelistul Gaspar Cassado. Circulase prin toată lumea şi se stabilise la Salonic, unde îi locuiau părinţii. Acolo organizase viaţa muzicală, orchestra municipală, teatrul liric, corul – iniţial de amatori, apoi semiprofesionist, toate alături de Filarmonica din Salonic. A programat şi am fost invitat pentru opere în concert, **Carmen**, **Otello**, dar şi pentru oratoriul **Creaţiunea** de Haydn. Am mers la Salonic destul de des dar prima mea apariţie în Grecia a fost împreună cu ansamblul Operei Române la Festivalul de la Atena din 1970, la Herod Atticus,

unde am cântat cu mare succes în **Carmen** alături de Viorica Cortez, Dan Iordăchescu şi Maria Şindilaru. Celălat spectacol a fost cu Elena Cernei, Ion Buzea şi David Ohanesian. A dirijat Paul Popescu. Acest spectacol mi-a adus contracte şi la Opera din Atena, unde am cântat de vreo 4-5 ori, în anii ’70-’80, serii de spectacole cu **Trubadurul**, **Carmen**, **Paiaţe**. Au fost ani prodigioşi pentru că îmi împărţeam apariţiile între Salonic şi Atena. Eram în Grecia în fiecare an, locuri dragi şi apropiate, ţinând cont de datele familiei. Aveam şi prieteni greci, originari din România, care se stabiliseră acolo. M-am simţit întotdeauna foarte bine. Am fost la Salonic şi cu ansamblul Operei bucureştene, pentru **Trubadurul** şi **Don Carlos**.

Exista la Salonic şi Festivalul Dimitria.

Totdeauna în octombrie, pentru că Sf. Dumitru este patronul oraşului. Am fost nelipsit, ani de-a rândul. Festivalul dura cca o lună şi programa spectacole de teatru, de operă, concerte simfonice, camerale etc. Festivalurile de la Atena şi Salonic erau foarte serioase.

Să părăsim Grecia.

În peregrinările mele externe am participat şi la alte festivaluri. La Skopje am cântat **Trubadurul** cu Nicolae Herlea, Magdalena Cononovici, Mihaela Botez, dirijor Cornel Trăilescu. La Sagra Umbra di Perugia, două titluri: **Legenda despre oraşul nevăzut Kitej** de Rimski-Korsakov, unde am avut un rol de compoziţie, Grişa Kutierma (dirijor era Yuri Aronovitch) şi **Profetul** de Meyerbeer, operă monumentală, patru ore de muzică în concert, în care am interpretat rolul titular. Şi-au dat concursul şi colegi bucureşteni, Florin Diaconescu, Dan Iordăchescu sau Corul Filarmonicii George Enescu pentru opera **Profetul**. Au fost succese mari. Am cântat şi la Schwetzingen, lângă Stuttgart, într-o operă mai rar reprezentată, **Leonora** de Ferdinando Paër, pe acelaşi subiect cu **Fidelio** de Beethoven. Eram Don Pizarro, într-o partitură care folosea registrul central al vocii. Florestan era un tenor mai liric, cu agilităţi. A dirijat elveţianul Peter Maag, de la St. Gallen, un nume foarte cunoscut şi o baghetă severă. Au fost două concerte de succes. Am mai cântat în Italia la Livorno (**Trubadurul** cu Opera Română din Cluj-Napoca) şi în Germania cu Opera Română dar şi ca oaspete la Opera din Bremen, pentru **Otello**.

Parteneri iluştri

La Bremen, aţi avut ocazia să însoţiţi debuturile unor mari soprane, Renata Scotto şi Mirella Freni, două Desdemone care au ajuns celebre.

Aşa este, dar l-am avut partener şi pe renumitul bariton Aldo Protti. Sigur că am cântat în toate fostele ţări socialiste, la Berlin (Concertele Berolina), Praga, Moscova, Varşovia (**Don Carlos** alături de Dan Iordăchescu). Ţin minte că la Budapesta am fost distribuit în **Paiaţe** la Teatrul Erkel, alături de reputatul bariton Svéd Sándor. Era la sfârşitul carierei dar cu vocea tot superbă. Am în colecţia mea de înregistrări un **Bal mascat** de la Metropolitan Opera în care cânta alături de Jussi Bjoerling şi un **Lohengrin** alături de Lauritz Melchior, ambii nume de legendă. Am cântat şi la Novi Sad, şi la Belgrad. Un alt turneu important a fost cel din 1967, într-un grup de artişti români, la Liège, Charleroi şi Namur unde, sub bagheta maestrului Mihai Brediceanu, am făcut o producţie de **Carmen**, împreună cu Dorothea Palade, Teodora Lucaciu şi David Ohanesian. Amintesc şi de o stagiune românească în 1966, la Cairo, alături de solişti bucureşteni, clujeni şi timişoreni. Am

cântat **Trubadurul** şi **Carmen**. Parteneri în ambele titluri, Zenaida Pally şi Ladislau Konya. Am bisat aria **Di quella pira**.

Succese mari, ale căror ecouri au ajuns şi la Bucureşti. După ce aţi încheiat cariera, aţi lucrat în managementul artistic.

Nu cred că mi-au rămas cele mai bune amintiri din această perioadă de directorat dar... aşa a fost să fie. După Revoluţie, în 1991, am fost rechemat la Opera Naţională Bucureşti să coordonez activitatea de Studii Muzicale, adică de programare artistică, cu titlu de consultant. Am funcţionat peste doi ani, după care am mers la Opera Braşov vreme de 7 ani, ca profesor de canto şi consultant artistic.

Senectute liniştită

Maestre, aţi avut o carieră importantă, unanim recunoscută de criticii muzicali, de public. Cum o priviţi din perspectiva timpului?

Aş fi ipocrit să spun că n-am fost mulţumit de ceea ce am făcut. Omul doreşte întotdeauna să fi realizat mai mult. Aceasta este şi senzaţia mea ultimă. Important este că tot ce am făcut bine sau mai puţin bine, s-a datorat exclusiv puterilor mele, forţei de a transmite publicului arta mea, atâta cât a fost. Nu datorez nimănui nimic, nici materialmente, nici din punct de vedere moral. Poate că din acest al doilea unghi sunt puţin exagerat, dar nu datorez prea mult. Aceste aspecte îmi dau o linişte formidabilă acum, la vârsta senectuţii... înaintate.